

Jarosław Matwiejuk

Kościół prawosławny a Konstytucja Unii Europejskiej

Elpis 10/17/18, 107-117

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Matwiejuk

KOŚCIÓŁ PRAWOSŁAWNY A KONSTITUCJA UNII EUROPEJSKIEJ

Projekt traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy¹ zwany również w skrócie konstytucją europejską został opracowany przez stworzony przez Radę Europejską 15 grudnia 2001 r. Konwent Europejski pod przewodnictwem Valéry'ego Giscard d'Estaing. 10 lipca 2003 r. Konwent zakończył pracę i przedstawił efekt swoich blisko dwuletnich prac w postaci jednolitego dokumentu. Rada Europejska zatwierdziła projekt konstytucji z kilkoma istotnymi zmianami w dniu 18 czerwca 2004 roku. Następnie 29 października 2004 r. przedstawiciele 25 krajów Unii Europejskiej podpisali Konstytucję w sali Horacjuszy i Kuriacjuszy w Rzymie i wszczęta została procedura jego ratyfikacji.

Traktat składa się z czterech zasadniczych części. Część pierwsza składa się z preambuły oraz 60 artykułów, które zawierają podstawowe postanowienia dotyczące Unii i jej kompetencji. Druga część zawiera Kartę Praw Podstawowych Unii, w skład której wchodzi preambuła oraz 54 artykuły. Trzecia najobszerniejsza część konstytucji licząca 342 artykuły obejmuje regulację problematyki polityki i funkcjonowania Unii. Najkrótsza część czwarta zawiera w 10 artykułach postanowienia ogólne i końcowe. Do tekstu dołączono także pięć protokołów i trzy deklaracje.

¹ Traktat ustanawiający konstytucję dla Europy, Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2003.

Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy miał w swym założeniu zastąpić dotychczasowe pierwotne akty normatywne Unii np. traktat rzymski oraz traktat z Maastricht i usprawnić jej funkcjonowanie między innymi poprzez nadanie jej podmiotowości prawnej.

Konstytucja europejska miała wejść w życie po ratyfikowaniu przez wszystkie 27 krajów członkowskich. Jej twórcy założyli, że proces ten będzie trwał dwa lata. Jednak w ogólnonarodowych referendach we Francji oraz Holandii konstytucje europejską odrzucono i w związku z tym nie weszła ona w życie. W związku z tym po tzw. „okresie refleksji”.

Ogłoszony w czerwcu 2005 r. tzw. „okres refleksji” nad traktatem konstytucyjnym pokazał, że przyjęcie europejskiej konstytucji w kształcie przyjętym w 2004 r. będzie praktycznie niemożliwe. W związku z tym Republika Federalna Niemiec, która sprawowała przewodnictwo w Unii zaproponowała przyjęcie nowego traktatu, mającego być swoistym połączeniem głównych postanowień traktatu konstytucyjnego z dotychczasowymi traktatami unijnymi. W konsekwencji realizacji tego pomysłu 13 grudnia 2007 r. został podpisany w lizbońskim klasztorze Hieronimitów tzw. traktat lizboński². Jego zasadniczym celem jest modyfikacja obowiązujących traktatów unijnych i pogłębienie integracji w kierunku skuteczniejszego funkcjonowania Unii Europejskiej. Wszczęty został proces ratyfikacyjny, który odbywa się zgodnie z wymogami konstytucyjnymi państw członkowskich. W czerwcu 2008 r. proces ten uległ załamaniu na skutek odrzucenia traktatu lizbońskiego w referendum w Irlandii.

W Rzeczpospolitej Polskiej proces ratyfikacji traktatu lizbońskiego jest przeprowadzany w trybie artykułu 90 Konstytucji RP z 2 kwietnia 2007 r.³ i podjętej w związku z nim 28 lutego 2008 r.

² J. Barcz, *Przewodnik po Traktacie z Lizbony. Traktaty stanowiące Unię Europejską. Stan obecny oraz teksty skonsolidowane w brzmieniu Traktatu z Lizbony*, Warszawa 2008.

³ Dz.U. Nr 78 poz. 483, sprost. Dz.U. z 2001, Nr 28 poz.319, zm. Dz.U. z 2006, Nr 200 poz.1471.

uchwały Sejmu wybierającej ustawowy tryb wyrażenia zgody dla Prezydenta RP na ratyfikację traktatu⁴. W konsekwencji wybranego trybu 1 kwietnia 2008 r. Sejm RP uchwalił ustawę o ratyfikacji traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzonego w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r.⁵, która upoważnia Prezydenta do dokonania ratyfikacji. Następnie 2 kwietnia 2008 r. ustawa została przyjęta przez Senat RP, a 9 kwietnia 2008 r. została podpisana przez Prezydenta RP oraz opublikowana w Dzienniku Ustaw i weszła w życie 30 kwietnia 2008 roku. Na jej podstawie Prezydent RP został upoważniony do ratyfikacji Traktatu z Lizbony⁶.

W związku z uruchomieniem procesu przygotowywania projektu Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy, aktu regulującego także problematykę mającą zasadnicze znaczenie dla funkcjonowania Kościołów (w tym Kościołów prawosławnych) i innych związków wyznaniowych w jednoczącej się Europie oraz ich pozycji prawnej, Patriarchat Konstantynopoliński zorganizował w dniach 18–19 marca 2003 r. konferencję, która odbyła się w Heraklionie na Krecie. Temat konferencji „Proponowana przez Kościół prawosławny pozycja Konstytucji europejskiej wobec Kościołów i religii” służyć miał wypracowaniu wspólnego panprawosławnego stanowiska w sprawie treści konstytucji europejskiej.

W konferencji uczestniczyli przedstawiciele następujących Kościołów prawosławnych: konstantynopolińskiego, rosyjskiego, serbskiego, rumuńskiego, cypryjskiego, greckiego, polskiego, słowackiego i fińskiego. Uczestniczyli zatem w konferencji: przedsta-

⁴ Zgodnie z Konstytucją RP alternatywą dla tego trybu jest tryb referendum ogólnonarodowego, które jest wiążące jedynie w przypadku gdy weźmie w nim udział co najmniej połowa uprawnionych do głosowania.

⁵ Dz.U. Nr 62, poz. 388.

⁶ Do chwili oddania niniejszego artykułu do druku Prezydent nie dokonał ratyfikacji traktatu lizbońskiego. W związku z fiaskiem referendum irlandzkiego pojawiły się informacje, że Prezydent nie zamierza dokonać ratyfikacji do czasu wyjaśnienia dalszych losów traktatu z Lizbony.

wiciele Kościołów prawosławnych funkcjonujących w państwach należących do Unii Europejskiej od wielu lat tj. Grecja i Finlandia, przedstawiciele Kościołów prawosławnych funkcjonujących w państwach, które stały się członkami Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku np. Polska i Czechy oraz przedstawiciele Kościołów prawosławnych funkcjonujących w państwach ubiegających się jeszcze wówczas o przyjęcie do Unii Europejskiej jak np. Rumunii, Bułgarii oraz przedstawiciele Kościołów prawosławnych funkcjonujących w państwach, które nie wykluczają w dalekiej przyszłości członkostwa w Unii Europejskiej np. Albania, a także przedstawiciele Kościołów prawosławnych funkcjonujących w państwach, które nie wykluczają w dalekiej przyszłości członkostwa w Unii Europejskiej chociaż w chwili obecnej o członkostwo w Unii Europejskiej nie ubiegają się np. Federacja Rosyjska.

Uczestnicy konferencji postawili przed sobą następujące zasadnicze trzy cele. Po pierwsze określenie, jaki powinien być stosunek jednoczącej się Europy do poznanych przez cały świat i funkcjonujących w nim religii i kościołów, wśród których znajduje się Kościół prawosławny. Po drugie ustalenie kryteriów i warunków uznawania pozostałych nowych nurtów religijnych jako religii oraz przyznawania im lub też oczywiście nie ustawowych praw i wolności, jakie posiadają tradycyjne religie europejskie. Trzecim celem konferencji było sprecyzowanie kryteriów zaliczania organizacji religijnych do destrukcyjnych i przestępczych organizacji, jak również określenie ogólnych zasad ich zwalczania.

Po długiej i rzeczowej dyskusji przedstawiciele europejskich Kościołów prawosławnych uczestniczących w konferencji przyjęli i podpisali oficjalne ogólnoprawosławne, siedmiopunktowe stanowisko odnośnie projektu Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy oraz zasadniczych pryncypiów integracji europejskiej⁷.

⁷ Chrystodulos, Arcybiskup Aten i całej Grecji, *Europa i chrześcijaństwo*, „Elpis” 2003, s. 150.

Zgodnie z przyjętymi ustaleniami europejskie Kościoły prawosławne stoją na stanowisku, zgodnie z którym treść Konstytucji Europejskiej powinna zawierać wyraźne odniesienie do chrześcijańskiego dziedzictwa Europy, dzięki któremu uwieczniły się zasady i wartości biblijnej i grecko-rzymskiej tradycji, które też wraz z późniejszymi cechami kulturowymi stanowią fundamenty, na których zbudowana jest współczesna cywilizacja europejska.

Europejskie Kościoły prawosławne uczestniczące w konferencji uznały, że potwierdzenie praw człowieka, uznanych i gwarantowanych przez europejskie i międzynarodowe porozumienia oraz inne akty normatywne prawa międzynarodowego oraz które skodyfikowane zostały w Karcie Praw Podstawowych Człowieka, powinny w dalszym ciągu stanowić wewnętrzne prawo Unii Europejskiej.

Zdaniem uczestników konferencji zagwarantowane w projekcie konstytucji europejskiej prawa człowieka powinny posiadać nie tylko indywidualny, lecz zbiorowy i instytucjonalny swój wyraz. W szczególności dotyczy to świętości i nienaruszalności osoby ludzkiej oraz misterium życia, a w konsekwencji odpowiedzialnego dysponowania wiedzą biotechnologiczną, ochrony instytucji małżeństwa i rodziny, zgodne z powyższymi zasadami i wartościami ukierunkowanie oświaty i wychowania, itp.

Europejskie Kościoły prawosławne opowiedziały się za potwierdzeniem i rozumieniem wolności religijnej nie tylko jako prawa jednostki, lecz także jako prawa tradycyjnych Kościołów i religii Europy.

Zdaniem uczestników panprawosławnej konferencji w Heraklionie Deklaracja XI Układu w Amsterdamie dotycząca ustroju Kościołów i związków niewyznaniowych powinna być wniesiona do Konstytucji i zagwarantować, że zawarte w niej rozstrzygnięcia normatywne nie zostaną pogwałcone przez prawodawstwo państw – członków Unii. Proponowany zapis odpowiedniego zapisu powinien być następujący: „Unia Europejska szanuje i nie narusza, zgodnych z prawem narodowym, istniejących w poszczególnych krajach, stosunków państwa i kościoła, jak również międzynarodowych zasad

wolności religijnej, jednostki, kościołów oraz religijnych związków lub wspólnot w krajach, będących jej członkami”⁸.

Europejskie Kościoły prawosławne opowiedziały się również za niezwłocznym określeniem rygorystycznych kryteriów zaliczania organizacji parareligijnych (sekt) w ramy wolności religijnej, jak też normatywnego określenia ich działalności i praktykowania nie legalnego prozelityzmu w krajach członkach Unii.

Wreszcie zdaniem Kościołów prawosławnych Unia Europejska powinna również szanować status związków filozoficznych i niewyznaniowych uznając przy tym za nie przeczące zasadzie tolerancji nie przyznanie przez państwa – członków Unii powyższym związkom przywilejów nadawanym Kościołom czy też religiom.

Podsumowując stanowisko Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego odnośnie projektu Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy jest dokładnie takie samo jak innych europejskich Kościołów prawosławnych wyrażone na konferencji w Heraklionie zakończonej przyjęciem i podpisaniem 19 marca 2003 r. wspólnego panprawosławnego stanowiska w tej sprawie.

Prezentowana przez europejskie Kościoły prawosławne wizja naszej zjednoczonej Europy to zatem spójna wizja Europy chrześcijańskiej, pokojowej, postępowej, mającej wspólną cywilizację, cywilizację silną i pełną miłości, tolerancji, solidarności z każdym człowiekiem i dobrobytu. Jest to wizja Europy dobrze prosperującej w przeszłości i silnej duchowo ze sprawiedliwością społeczną i tolerancją, Europy szanującej innego człowieka i tego obcego i tego słabszego⁹. Tym bardziej, że my Europejczycy mamy liczne wspólne cechy charakterystyczne, które nas wyraźnie odróżniają od innych cywilizacji współczesnego świata. Zaliczyć do nich możemy przede wszystkim: chrześcijańską tradycję, demokratyczny ustrój, wspólną, ale wielowy-

⁸ Materiały pokonferencyjne pod tytułem: *Rezultaty panprawosławnej konferencji dotyczącej projektu Konstytucji Unii Europejskiej*, Heraklion 2003.

⁹ Wykład arcybiskupa Chrystodolusa wygłoszony w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie 22 sierpnia 2003 r.

miarową historię pełną różnych napięć i przeciwieństw, szacunek do odmienności każdego narodu, do jego szczególnej tożsamości kulturowej oraz historii i tradycji, wykształcone społeczeństwo, wysoki poziom edukacji i technologii, tolerancję w stosunku do mniejszości oraz poziomu naszej kultury i sztuki¹⁰.

Warto przy tej okazji w tym miejscu podkreślić szczególną rolę i działania podejmowane na europejskiej arenie międzynarodowej przez Grecki Kościół Prawosławny w celu właściwego uregulowania materii wyznaniowych w europejskich aktach normatywnych i zachowania chrześcijańskiej tradycji w Europie.

Przypomnijmy w tym miejscu, że już w toku wstępnych, studyjnych prac nad projektem Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy Kościół prawosławny w Grecji wysłał do członków Zgromadzenia Europejskiego oficjalne stanowisko, w którym wskazywał na konieczność umieszczenia w przygotowywanym projekcie konstytucji europejskiej trzech następujących propozycji poprawek związanych ze sferą wyznaniową.

Po pierwsze Grecki Kościół Prawosławny wnioskował, aby Konstytucja Europejska zagwarantowała wolność religijną i fundamentalne prawa oraz zabraniała prozelityzmu. Po drugie domagał się zachowania i zapisania istniejącego w świadomości krajów europejskich szacunku do korzeni chrześcijańskich. Po trzecie wskazywał na konieczność zapisania prawa każdego kraju członkowskiego do swobodnego regulowania stosunków państwa z Kościołami i związkami wyznaniowymi, tak jak przewiduje to Deklaracja XI przyjęta przez sygnatariuszy Traktatu Amsterdamskiego w celu uszanowania odmienności kulturowej i tradycji historycznej każdego narodu.

Przyjęte brzmienie art. 51¹¹ oraz art. II-10¹² ust. 1 Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy, które precyzują pozycją prawną

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Art. 51 Status Kościołów i organizacji niewyznaniowych: 1. Unia szanuje status przyznany na mocy prawa krajowego kościołom i stowarzyszeniom lub wspólnotom religijnym w państwach Członkowskich i nie narusza go; 2. Unia szanuje na równi status organizacji

kościół i organizacji niewyznaniowych w Unii Europejskiej wyraźnie wskazuje na uwzględnienie zasadniczej części greckich propozycji¹³.

Rola Kościoła prawosławnego w Grecji w kształtowaniu europejskich rozwiązań normatywnych dotyczących problematyki wyznaniowej nie ograniczyła się jednak tylko do złożenia tych trzech propozycji. Kościół nawiązał ścisłą współpracę ze Światową Radą Kościołów i Rzymskokatolicką Komisją Episkopatów Wspólnoty Europejskiej w celu złożenia wspólnych propozycji dotyczących społecznych i biogenetycznych kwestii, które zostały poruszone w Konstytucji. Chodziło tutaj głównie o następujące kwestie: podtrzymanie statusu rodziny, poszanowanie sacrum ludzkiej osoby i podjęcie decyzji, które zahamowałyby niebezpieczne doświadczenia genetyczne, reagowania na skierowaną przeciw społeczeństwu działalność sekt i tych ugrupowań religijnych, które stanowią poważne zagrożenie dla ludzkiej wolności i osobowości, ochronę Europy przed niebezpieczeństwem pojawienia się ekstremistycznych tendencji i totalitarnych ideologii, które skierowane są bezpośrednio zarówno przeciw prawom ludzkości, jak i wierze chrześcijańskiej oraz zalegalizowanie rodzin emigrantów z tzw. państw trzecich.

Kościół prawosławny występuje na forum Unii Europejskiej jako zwolennicy zagwarantowania religii odpowiedniego miejsca w prawodawstwie unijnym. Postulują także nawiązanie stałego dialogu instytucjonalnego między Unią Europejską a Kościołami i związkami religijnymi. Kościół prawosławny opowiada się przeciwko

filozoficznych i niewyznaniowych; 3. Uznając tożsamość i szczególnie wkład tych kościołów i organizacji, Unia utrzymuje z nimi otwarty, przejrzysty i regularny dialog.

¹² Art. II-10 Wolność myśli, sumienia i religii: Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub światopoglądu oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub światopoglądu poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach.

¹³ J. Matwiejuk, *PAKP a integracja europejska*, [w:] Cz. Janik (red.), *Polska w Unii Europejskiej a stosunki wyznaniowe*, Toruń 2005, s. 129.

zafałszowaniu prawdy o dziedzictwie chrześcijańskim jako fundamencie cywilizacji europejskiej, sprowadzenie Kościołów i wspólnot chrześcijańskich do statusu identycznego ze statusem organizacji światopoglądowych i niewyznaniowych oraz przeciwko ujęciu w prawie traktatowym tzw. orientacji seksualnej i zrównanie jej np. z religią.

Kościół prawosławny solidaryzuje się także z zaprezentowanym stanowiskiem w tej materii przez Konferencja Kościołów Europejskich, (KEK) regionalną organizacją ekumeniczną, skupiającą 125 Kościołów i 25 organizacji stowarzyszonych nawet spoza UE, która powstała w 1999 r.¹⁴ oraz stanowiskiem Komisji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE).

Stanowiska to zasada się na założeniu zgodnie z którym, jeżeli przyszedł Traktat Konstytucyjny, będzie pozbawiony jakichkolwiek odniesień do religii, Kościołów czy wspólnot religijnych, to będzie to nie tylko istotny, ale i dyskwalifikujący brak w jego treści. Zarówno Konferencja Kościołów Europejskich jak i Komisja Episkopatów Wspólnoty Europejskiej stoją na stanowisku, że Unia Europejska powinna uznać i szanować prawo Kościołów i innych wspólnot religijnych do swobodnego organizowania się zgodnie z zasadami prawa narodowego, własnymi przekonaniami i statutami oraz do realizacji zadań religijnych w ramach praw podstawowych. Z jednej strony zabezpieczałoby to instytucjonalną wolność religijną, a z drugiej strony gwarantowało prawo do autonomii Kościołów i wspólnot religijnych. Zgłoszona propozycja zdaniem autorów jest kluczowa, albowiem ani Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej jak i Europejska Konwencja Praw Człowieka nie gwarantują postulowanych rozwiązań.

Konferencja Kościołów Europejskich jak i Komisja Episkopatów Wspólnoty Europejskiej Unia Europejska postulują wprowadzenie do Konstytucji Europejskiej zapisów normatywnych o dialogu

¹⁴ W jej skład wchodzi m.in. z Polski: Kościół Prawosławny, Ewangelicko-Reformowany i Ewangelicko-Augsburski, Ewangelicko-Metodystyczny, Chrześcijan Baptystów, Polskokatolicki, Starokatolicki Mariawitów.

i konsultacji ze społeczeństwem obywatelskim co uwzględniałoby specyficzny charakter Kościołów i związków religijnych, poszanowania przez Unię Europejską nienaruszalnego charakteru statusu Kościołów i związków religijnych gwarantowanego im przez prawo poszczególnych krajów członkowskich oraz zapisu o poszanowaniu przez Unię wolności religijnej we wszystkich jej wymiarach. Propozycje te zostały przesłane w specjalnym liście do Valéry'ego Giscarda d'Estaing'a, przewodniczącego Konwentu Europejskiego.

Reasumując, Unia Europejska jako organizm instytucjonalno-prawny zbudowany na wartościach poszanowania ludzkiej godności, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego i poszanowania praw człowieka¹⁵, szacunku do różnicowania kulturalnego, religijnego i językowego oraz stawiający sobie za cel: zwalczanie wykluczenie społecznego i dyskryminacji ze względu min. na religię pochodzenie etniczne oraz język jest akceptowana przez europejskie Kościoły prawosławne.

Wyrażana przy tym jest nadzieja, że tak szczytne cele będą faktycznie realizowane w praktyce funkcjonowania Unii Europejskiej i jej organów oraz w jej systemie prawnym z korzyścią dla jednostki i Kościołów. Przy tej okazji należy również mieć nadzieje na to, że zapisy te nie pozostaną martwą literą prawa, a europejskie standardy regulacji stosunków wyznaniowych jak na przykład zasada równouprawnienia Kościołów będą wzorem do naśladowania przez inne państwa świata¹⁶.

Jest to tym bardziej istotne, że problematyka wyznaniowa jest dosyć szcążkowo ujęta w prawodawstwie Unii Europejskiej i ze względu na obecny stan rozwoju procesu integracyjnego nie odgrywa w niej dużego znaczenia. Aktualne prawodawstwo unijne gwarantuje osobistą wolność sumienia i wyznania, lecz nie obejmuje gwarancji

¹⁵ R. Herzog, *Kluczowe znaczenie wolności religii dla wolności konstytucyjnej państw UE*, [w:] J. Krukowski, O. Theisen, *Religia i wolność religijna w UE*, Lublin 2003, s. 21–30.

¹⁶ Szerzej na temat europejskich standardów dotyczących statusu prawnego związków wyznaniowych patrz: M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 287–300.

dla instytucji religijnych. Wolność sumienia i wyznania jednostki stanowi jeden z zasadniczych standardów unijnych. Właściwa regulacja normatywna materii wyznaniowej w aktach prawa europejskiego, a w szczególności Konstytucji Europejskiej bez względu na formę i nazwę jaką ona ostatecznie przyjmie jest jednym z kluczowych zadań Unii Europejskiej. W pewnym sensie będzie ona istotnym elementem przesądzającym o przyszłości Unii Europejskiej i perspektywach jej ewentualnego rozszerzenia o Ukrainę oraz Turcję, kraje o bardzo silnych tradycjach i społeczeństwach wyznaniowych.